

A fentiekben ismertetett kiadványról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az sokoldalúan, széles művelődési háttérbe ágyazva és többféle olvasói rétegre is számítva mutatja be az első magyar nyelvű drámaként számontartott „Három körösztýén leány”-t. A több szövegváltozat közlése mind a magyar drámát, mind annak latin forrását illetően egyedi és igen tanulságos. A szövegfilológiai jegyzetek, valamint a nyelvi és irodalomtörténeti szempontból is jelentős eredményeket felmutató tanulmány több érintett művelődési terület olvasóinak nyújt eligazítást a téma nem egyszer ellentmondásos szakirodalmában. A kísérőtanulmány új megoldásokat kereső filológiai eredményei továbbá nemcsak a dráma körüli vitás kérdésekre vonatkozóan gazdagítják a kutatást, hanem a Sándor-kódex egészének vizsgálatában sem lehet őket megkerülni.

Hivatkozott irodalom

- DÖMÖTÖR ADRIENNE 2002. Tendenciák az idéző főmondatok alakulásában. *Magyar Nyelv* 98: 56–74.
- KATONA LAJOS 1900. Hrotsuiha Dulcitusának régi magyar fordítása. *Irodalomtörténeti Közlemények* 10: 385–402.
- LÁZS SÁNDOR 2016. *Apácaműveltség Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján. Az anyanyelvű irodalom kezdetei*. Balassi Kiadó, Budapest.
- MKatLex. = *Magyar Katolikus Lexikon* 1–16. Főszerk. DIÓS ISTVÁN. Szent István Társulat, Budapest, 1993–2014.
- M. NAGY ILONA szerk. 2014. *A Margit-legenda (1510) és latin forrásai*: http://deba.unideb.hu/deba/Margit-legenda_Szent_Margit_elete_1510 (2019. 07. 10.)
- NAGY PÉTER szerk. 1981. *Magyar drámairók. 16–18. század*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- PUSZTAI ISTVÁN – KOROMPAY KLÁRA kiad. 1987. [1988.] *Sándor-kódex*. Régi Magyar Kódexek 3. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

M. NAGY ILONA
Debreceni Egyetem

Két missziliskiadásról

1. DEMJÁN IZABELLA – GUITMAN BARNABÁS, *Ez levél adassék az bártfai bíró kezébe*. XVI. századi magyar nyelvű levelek a bártfai városi levéltárból. Attraktor, Máriabesnyő, 2017. 228 lap. – 2. „Könyörüljön tenagyságtok rajtunk!” 50 irat a XVI. századi jobbagylevelezésből. Közreadja DÖMÖTÖR ADRIENNE – VARGA MÓNICA (Eckhardt Sándor kiadásának felhasználásával). Magyar Nyelvtudományi Társaság – Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest. 2018. 236 lap.

1. DEMJÁN IZABELLA – GUITMAN BARNABÁS, *Ez levél adassék az bártfai bíró kezébe*. XVI. századi magyar nyelvű levelek a bártfai városi levéltárból. A városi levéltárak a magyar nyelvű források sajátos lelőhelyei, a határon túli városi levéltárak kora újkori magyar nyelvű anyaga ráadásul jórészt feltáratlan. Ezért is különösen fontos kiadvány a *Scriptores rerum Hungaricarum* sorozat 10. köteteként megjelenő bártfai városi levéltár magyar nyelvű leveleinek gyűjteménye. A kötetet ketten jegyzik, a forrásfeltárást és a levelek átírását irányító GUITMAN BARNABÁS és a nyelvészeti vizsgálatokat végző DEMJÁN IZABELLA (5). A forráskiadás komplex feladat, ritkaság, ha egy kutató egymaga birtokában van azon ismereteknek, amelyek a munkához szükségesek, ezért többnyire konzulensek közreműködésével készülnek

a kiadványok. Szerencsés találkozás, amikor egy levéltári anyagot történész és nyelvtörténész is egyszerre vizsgálja, kettejük munkája jól kiegészíti egymást. Azonban fontos, hogy az egyes részek között ne csak tartalmi egyeztetés történjen, hanem a tudományágakra jellemző formai megoldások között is legyen összhang. A kötet egészét tekintve helyenként tartalmi és formai oldalról is hiányolható a kutatási eredmények gondos összerendezése.

A kiadványnak két lektora volt, HEGEDŰS ATTILA a nyelvészeti részeket, H. NÉMETH ISTVÁN a történeti fejezetet, valamint az átírást ellenőrizte.

GUITMAN BARNABÁS a bártfai levéltár bemutatása (6–8) mellett a levél műfaj történeti áttekintését (9–11) és az iratok történeti háttérének ismertetését (12–29) vállalta, DEMJÁN IZABELLA A bártfai levelek szövegeinek nyelvtana fejezetben (33–60) a korpusz nyelvi jellegzetességeit tárgyalja. Talán jobb lett volna a „nyelvtana” szó helyett tágabb értelmű kifejezést használni – *nyelvi sajátossága, nyelvi jellegzetessége* –, mert a cím így elég megtévesztő. A *nyelvtan* kifejezés szűkebb jelentésű, általában a grammatikai sajátosságokat értjük alatta, a hangállapot és a szómagyarázatok témája például egészen biztosan nem tartozik a „nyelvtan” tárgyköréhez.

Bártfa a középkorban virágzó szabad királyi város volt, levéltárában az első oklevél 1319-ből való, és a levéltár 20. századi rendezője, IVÁNYI BÉLA szerint (IVÁNYI 1910) a 14. század végétől vagy a 15. század elejétől kezdtek rendszeresen gyűjteni, gyarapítani az anyagát. Külön levéltári helyiséget alakítottak ki a bártfai Szent Egyed templomban található Szent Borbála kápolnában, majd a városházára került az iratanyag. Az 1830-as években különválasztották a könyvalakú dokumentumoktól a kiváltságleveleket és az okleveleket. Ezt követően időrendi sorba rendezték és az egész rendezett anyagot jegyzékbe foglalták (6–7). A szélesebb tudományos közvélemény 1881-ben értesülhetett a bártfai városi levéltár jelentőségéről, SZÁDECZKY LAJOS adott ki néhány missziliszt a Történelmi Társban (SZÁDECZKY 1882).

A városi levéltár korszerű elvek szerinti rendezésére IVÁNYI BÉLÁT jelölték ki, helyi közreműködők segítségével 1907-ben zajlott a munka. Feldolgozták a közel hatezer darab Mohács előtti dokumentumot, amelyeket aztán egyenként papírborítékba tettek, felcímkézve a szükséges adatokkal és regesztával. A kora újkori misszilisek egy jelentős része is ezekben a 20. század eleji borítékokban található meg mind a mai napig változatlan formában.

IVÁNYI a Mohács utáni anyag egy részét is feldolgozta, illetve elkészítette annak későbbi rendezését. A feldolgozott középkori iratokról készített, kétkötetesre tervezett regesztás jegyzékből csak az első kötet jelent meg 1910-ben, a második rész az OSZK Kézirattárában, illetve az OL Levéltártudományi Szakkönyvtárában található meg (IVÁNYI 1910; [é. n.]).

A teljes kora újkori és újkori misszilisállomány feldolgozása sajnos azóta sem valósult meg, a jelzetszámok 1540 őszéig tartanak. Az anyagban való kutatáshoz nem készült teljes jegyzék, az 1526-ot követő éveket a dátum megadásával szűrőpróbaszerű kereséssel lehet folytatni (7–8). A misszilisek átíratánál megadott hivatkozások csupán azt a dobozsámot tudják megadni, amelyikben a kutatás idején az adott forrás a bártfai levéltárban megtalálható volt (30). A levéltár állományáról, segédleteiről és a kapcsolódó szakirodalomról az ún. KOSÁRY-bibliográfia ad részletes tájékoztatást (KOSÁRY–KULCSÁR–SZAKÁLY 2015).

Bártfa – és az északi vármegyék városai, falvai – tudatos telepítés során jöttek létre. A 13. században kezdődő folyamatnak köszönhetően alakult ki a térségre jellemző nemzeti-ségi sokszínűség, amely a levéltári anyagban is tükröződik. A kötetben vizsgált időszakban – 1549 végétől 1560-ig – a levéltári anyag több mint fele latin nyelvű, közel 40%-a német, mintegy 4%-a magyar és 2% valamilyen szláv (főként lengyel) nyelven íródott. A fent

jelzett időszakban 130 magyar nyelvű misszilis található a bártfai városi levéltárban, ebből 119 darabot tesznek közzé (8).

A levelek történeti háttérét tárgyaló fejezetben (12–32) szépen kirajzolódik az a folyamat, amely során a városi polgárság körében egyre nélkülözhetetlenebbé válik az írni-olvasni tudás. A levélírók a korabeli társadalom szinte minden rétegét megjelenítik: férfiak, nők, egyszerű helyi polgárok, birtokosok, jobbágyok, politikai, katonai tisztségviselők. Vannak „híres” levélírók is, például Martonfálvay Imre, az enyingi Török család számtartója, a korszak egyik legnevesebb emlékirója, vagy az újlatin humanista költő és gazdasági szakember, gyalui Torda Zsigmond.

A címzett általában Bártfa város bírása vagy a városi magisztrátus, de a felső-magyarországi városszövetség (Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kísszeben) által körbeküldött levelek is megtalálhatók.

A misszilisek témája többnyire üzleti jellegű, a városi lakosok kézművességgel, szőlőműveléssel és bortermeléssel, kereskedéssel, pénzforgalommal kapcsolatos tevékenységéhez kötődik. Bártfa textilipara a 15. századi Magyar Királyságban kiemelkedő jelentőségű volt: vászonkészítés, posztókereskedés adta a főbb bevételt. A 16. század folyamán azonban az olcsó import posztó fokozatosan háttérbe szorította a vászonipart, így a megváltozott körülmények miatt egyre inkább a kereskedelem, a borkereskedelem felé fordult a polgárság figyelme. A hegyaljai borok a 16. századtól kezdenek népszerűvé válni, ennek köszönhető a felső-magyarországi városok gazdasági virágzása is. Néhány évtized alatt kialakul az új tevékenységhez szükséges struktúra, a polgárság bevételeinek jelentős része a borászatból származott: földvásárlások, -bérlések, szőlőtermelés és főként a kereskedelem, túl a határokon is, egészen Lengyelországig. Mindezeket a számadáskönyvek mellett a polgárok levelezése is alátámasztja. A kiadványban találunk rá példát, a fejezetben a szerző tételesen fel is sorolja ezeket (15).

A borkereskedelemmel kapcsolatban szóba kerülnek más témák is, így például – a névtanosok legnagyobb öröme – azok a dülőnevek, ahol földbirtokot nyertek, pl. a 33. levélben *Bányász, Tökösmál, Palotavég, Hudancziki és Nyerges* dülők.

A borászathoz kapcsolódóan a különböző úrmértékek is gyakran szerepelnek az iratokban: nyelvészeknek az elnevezések (*pint, icce, átalag bor, dreiling* vagy *ternarius* ’kétharmad hordó’), történészeknek a kusza mértékrendszer okozhat fejtörést. Hasonló a helyzet a különböző pénzekkel, a többféle elnevezés és a pénznemek egymáshoz való viszonya nyelvészeti és történeti szempontból is érdekes. A misszilisekben előforduló mértékekről egy hasznos összegző táblázatot találunk a 29. oldalon.

Ahhoz, hogy a borkereskedelem jelentős bevételt hozzon, komoly szervező munkát kellett ráfordítani. Írástudásra és bizonyos fokú műveltségre volt szükség: az értékesítés, a „reklám”, a vitás pénzügyek rendezése írásban zajlott, ezért az írni-olvasni tudás szélesebb körű terjedésével járt. A gyűjteményben több levél is tárgyalja a borkereskedelem különböző tevékenységi formáit.

A misszilisek másik csoportját azok a hivatalos levelek alkotják, amelyek a szolgabíró, az alispán, illetve a királyi katonaságot irányító tisztek, kapitányok, főkapitányok írtak a bártfaiaknak. Több levél szól a vármegyei gyűlésekről, a katonai eseményekről és arról, hogy ezek milyen terheket rónak a városra.

A fejezet végén – tekinthetjük összegzésnek is – a szerző térképre vetítve mutatja be a levelek keletkezési helyét (32). Nagyon hasznos, sokat segít a tájékozódásban és a levelek pontos értelmezésében is.

A misszilisek nyelvészeti vizsgálata a hangállapot, alaktan, szófajtan, szómagyarázatok, szintagmatika területére tér ki. A hangállapotot tárgyaló rész a köznyelvi megfelelést és a nyelvjárási realizációt mutatja be adattárszerűen. Az erősen *i*-ző adatok mellett néhány nyitódó és záródó diftongusra is találhatunk példát (38–39). Az alaktani fejezetben a birtokos személyjelezés eseteit láthatjuk, az igei paradigmában a múlt idők formái kapnak nagyobb figyelmet. A vizsgálatok szerint a *-t + vala* és a *-t + volt* a leggyakoribb az összetett múlt idők közül (43–46). Az elemzés nem tért ki az igeidőhasználat szemantikai vetületére, itt is inkább az adatközlés volt az elsődleges cél. Az összetett múlt idők használati gyakoriságáról a 46. oldalon láthatunk egy összehasonlító táblázatot, de a vizsgálat nem terjedt ki a múlt idők teljes körére. A ragok közül az igei személyragok mellett a határozóragokat tárgyalja részletesebben a szerző, megfigyeléseit ugyancsak táblázatban foglalja össze (50–51).

A szófajok közül a főnévi igenevek körében egyes érdekes jelenséget mutat be DEMJÁN IZABELLA. Az *akar* ige után következő főnévi igenév E/1.-ben szerepel: *nem akarnam vettmem* (6.), *akárom zolgalnom* (115.) stb. Az *akar* ige segédigyszerű használatára több példát is sorol (53). Igen tanulságos a határozatlan névmás kezdetleges formáit megfigyelni, a levelekben a *ki* és a *mi* funkcióváltását is tetten lehet érni.

A szómagyarázatok (55–56) szükséges és hasznos része minden missziliskiadványnak, megkönnyítik a szöveg értelmezését. A közzétett 119 levélhez képest viszont elég rövid a lista, nem tartalmazza a szövegkiadásban megjegyzetelt kifejezéseket. Jó lett volna koherenciát teremteni a kötet különböző fejezetei között, és beemelni a misszilisekben előforduló kifejezéseket is.

A szintagmatika elsősorban a vonzatokat vizsgálja, kitérve a kifejezések, frazémák sajátos vonzatviszonyaira.

A nyelvészeti elemzést rövid összegzés zárja, majd egy összefoglaló fonetikai táblázat tekinti át a hang-betű megfeleltetéseket.

Összességében a nyelvi elemzés inkább pillanatképnek, adattárnak tekinthető, mintsem mélyen szántó elemzésnek. Ebben a terjedelemben nyilvánvalóan nem is várható el részletekbe menő, a jelenségeket megmagyarázó vizsgálat. Arra mindenképpen alkalmas, hogy felhívja a figyelmet az egyes nyelvi jelenségekre, a későbbiekben fontos kiindulása lehet a részterületek feltárásának.

A kiadvány nagyobb részét a forrásközlés teszi ki (63–192). Furcsa módon az átírási elveket tartalmazó fejezet nem a misszilisek elé kerül, hanem a történeti rész utolsó részfejezeteként jelenik meg. Itt ismét csak a koherencia hiánya róható fel. Érthető, ha a korpusz feldolgozását megosztotta a két szerző, de a kötetben ezeket a részeket jobban össze kellett volna fűsülni. A kiadvány felépítése nem feltétlenül követi az alkotók tevékenységi körét, a logikus felépítés véleményem szerint fontosabb a tömörszerű elrendezésnél. A szerzőséget nyugodtan lehet jelezni a tartalomjegyzékben, az elvégzett munka ott elkülönül.

A levelek közreadásában a betűhű átírás volt az alapelv. Sajnos elég szűkszavúan tárgyalja a követett módszereket a kiadvány: a „szinte teljesen betűhív, a paleográfiai és ortográfiai jellegzetességeket úgy a betűalakok, mint az egyes szavak írásánál igekeztünk megtartani” (31) kijelentés azért sok kérdést vet fel: jó lett volna arról is tájékozódni, hogy vitatható esetekben miként döntöttek az átírásnál. Ez azért is lett volna hasznos, mert az eredeti iratokról nem közölnek faksimilét (erről nem esik szó sehol, de elképzelhető, hogy nem lehetett engedélyt kapni rá, vagy olyan anyagi terhet rótt volna a kötetre, amelyet nem tudtak vállalni). A fentiek jegyében az *s*, *sz*, *z* betűket nem egységesítették, a kis és nagy kezdőbetűknél, a központoszásban is a paleográfiai hűségre törekedtek. A paleográfiai

hűségnek azonban vannak nehezen értelmezhető esetei is, például azt nem magyarázták meg, hogy mi indokolja a *d* betű kétféle írásmódját (*d* ~ *9*).

A kiadási apparátussal kapcsolatos megfontolások taglalása jóval hangsúlyosabb, kitér a névalakok írásának problematikájára, amely összefügg a soknemzetiségű lakosság nyelvhasználatával. A személy- és helynevek keresését mutató segíti, az egyes adatokat a levelek sorszáma alapján lehet keresni. Ahol szükséges, a levelek végén csillaggal jelzett szöveggkritikai megjegyzéseket írtak a szövegben lévő javításokról és egyéb filológiai tudnivalókról. A levéltári jelzet közlése után vastagon szedett sorszámmal utalnak más levéllel való tartalmi kapcsolatokra. A misszilisekhez tárgyi jegyzetek is kapcsolódnak. Minden levél sorszámot kapott, a későbbiekben erre hivatkoznak, ezt követi a levél címe, a kiállítója és címzettje, majd a keletkezési hely, idő. A könnyebb tájékozódást fejregeszta is segíti.

A kiadvány hivatkozási gyakorlata a történeti munkáknál megszokott lábjegyzetes módszert követi. Ezt el is lehet fogadni, de azt már nem, ahogyan ez megvalósult. A történeti munkák esetében a szerző neve után a cím jellegzetes szava következik, majd kötetszám, lapszám. A nyelvészeti munkáknál (de itt sem mindegyiknél) csak a szerző neve, majd a lapszám (vö. H. NÉMETH, *Várospolitika*, I, 167. [22] ~ N. FODOR, 144–145. [39]) Nem igazán érthető, ha már a történész hivatkozást választották, miért nem tudták hasonlóvá alakítani a nyelvész hivatkozásokat is. Nem elegáns, egy forráskiadás esetében pedig igazán bizalomromboló ez a fajta figyelmetlenség, igénytelenség.

Az itt felrótt hiányosságok azonban nem érintik a kötet megjelentetését motiváló ketős cél megvalósulását: térben és időben jól körülhatárolható magyar nyelvű emlékcsoport közzététele a történeti nyelvészet és a nyelvjáráskutatás számára, másfelől pedig a közreadott irategyüttes a kapcsolódó német és latin levelekkel a történelemtudomány számára fontos forrásként hasznosuljon.

2. „Könyörüljön tenagyságtok rajtunk!” 50 irat a XVI. századi jobbagylevelezésből. Közreadja DÖMÖTÖR ADRIENNE – VARGA MÓNIKA (Eckhardt Sándor kiadásának felhasználásával). Igen ritkán fordul elő, hogy egy levéltári anyag két forráskiadást is megjelenjen. Kivételes alkalom, nyomós tudományos érvek indokolják, ha mégis bekövetkezik.

ECKHARDT SÁNDOR 1949 és 1963 között a Magyar Nyelvben adta közre azt az ötven iratot, amelyek most egy kötetbe rendezve, új kiadásban jelentek meg. A közreadók elsődleges szándéka az volt, hogy ez a „rejtekező levélanyag összegyűjtve, új kiadásban is rendelkezésre állna” (7). Az előzetes tervek szerint az utánközlés a levelek eredetijének faksimiléjével egészült volna ki, eleget téve a modern filológiai elvárásoknak.

A kezdeti terveket azonban több okból is meg kellett változtatni. Az ECKHARDT-féle szöveggközlésben megadott levéltári hivatkozások alapján mindössze 31 levelet tudtak felkutatni az Országos Levéltárban a közreadók, 19 iratot nem találtak meg (Németh György és Németh István főlevéltárosok közreműködésével zajlott a munka).

Másfelől a nyomtatásban megjelent levelek és a megkerült 31 eredeti levél összevetése meglepő eredményt hozott: „azzal szembesültünk, hogy a betűhűnek szánt átiratok nagyon sok ponton – betűtévésztések, téves olvasatok, kimaradó szavak vagy sorok, központosítási hiányosságok – eltérnek az eredetitől (7).” A közlési elvek sem voltak egységesek: a latin részeket nem minden levél közölte, a rövidítések tekintetében volt, ahol jelölve feloldották, máshol a jelölés elmaradt vagy éppen fel sem oldották. Egyes leveleknek csak bizonyos részeit adta közre ECKHARDT.

A forráskiadás – mint ahogyan az sokszor elhangzik – alapvetően bizalmi elven működik. Abban az esetben, amikor a betűhű közlés mellett nincs lehetőség az eredeti irat faksimiléjének közlésére, az olvasónak el kell fogadnia a közreadó olvasatát. Ha komoly tévedéseket, hiányokat tapasztal, akkor az egész munka hitelessége kérdőjeleződik meg.

Ehhez a helyzethez alkalmazkodva alakult ki a kötet végső szerkezete: az első részben az utánközlés helyett a 31 levél új átírata készült el – immár egységes közlési elvek szerint (13–191). Az egyes oldalpárokban az eredetiről készült faksimile, illetve a betűhű átírat található filológiai jegyzetekkel, a második részben az azonosítatlan 19 iratot közlik újra (193–225). Tudva a szövegátírási problémákról, a II. rész leveleivel kapcsolatban óvatos eljárásra intik a közreadók az olvasót (8).

A kötetet személy- és földrajzínév-mutató zárja, amely az összes levél névanyagát tartalmazza (227–235), Korompay Eszter munkája.

A forráskiadások esetében különösen fontos szerepet kapnak a kiadvány lektorai, külső szemlélőként olyan hibákra is rámutathatnak, amelyek fölött a forráskiadók szeme átsiklik. A levelek latin részeinek ellenőrzését Körmendy Kinga, N. Fodor János és Szentgyörgyi Rudolf vállalta, a kötet lektora Haader Lea volt.

Az iratok évköréről, tartalmáról, illetve a levéltári háttéréről a mindössze kétoldalas bevezető második fele ad némi eligazítást. Az 1547–1590, illetve 1574–1592 között keletkezett levelek a pozsonyi Magyar Kamara, illetve a Szepesi Kamara levéltáraiból származnak. A jobbgylevek néven ismert iratok többnyire jobbgylevek panaszait tartalmazzák, illetve vitás ügyekről számolnak be. A rövid áttekintésből az is kiderül, hogy az iratok többsége tisztázat, az írás külalakja alapján csak néhány esetben gyanítható, hogy eredeti fogalmazvány. A jobbgylevek esetében bizonyosan nem saját kezű az írás, a magasabb rangú levélírók maguk is írhatták, de diktálhatták is a levelet.

A forráskiadványok fontos része a szövegközlési elvek meghatározása, hiszen ez alapján dönthető el, hogy milyen vizsgálatokra alkalmas a megjelentetett szöveg. A levelek közreadói igyekeztek minden részletre kiterjedő, precíz leírást adni az általuk kialakított gyakorlatról (11–12). Az alapelv a betűhű közlés, ezt a módszert követte eredetileg ECKHARDT SÁNDOR is.

A misszilisek nyelvészeti szemléletű kiadási gyakorlata többnyire a HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS szerkesztésében megjelent Középkori leveleink 1541-ig (HEGEDŰS–PAPP 1991) című kiadvány forráskiadási elveihez igazodik. DÖMÖTÖR ADRIENNE és VARGA MÓNKA ezzel szemben a Régi Magyar Kódexek kiadási útmutatóját vette alapul. Nem ártott volna egy-két mondatban kitérni a választás okára.

Az átírás során követett gyakorlat azonban megfelel a nyelvészeti szemléletű forráskiadásokkal szemben támasztott elvárásoknak. A faksimile közzététele lehetővé teszi az észszerű egyszerűsítéseket, és elvileg segít az olvasónak az olyan nehezen egységesíthető kérdések megítélésében, mint például az egybeírás-különírás, illetve a nagybetű-kisbetű. Sok esetben azonban az eredeti kézírás nehezen vagy egyáltalán nem olvasható. A faksimilék kényszerű kicsinyítése, a rossz minőségű fényképek, illetve a foltos papír (pl. 50., 86., 90., 106. stb. oldalak) miatt ez csak elvi lehetőség marad több levélnél.

A missziliskiadványok visszatérő problémája a kötetek technikai kivitelezése. A modern filológia megkívánja a faksimile közreadását, de míg a kódexek esetében nagyjából hasonló terjedelmű szövegekkel és azonos nagyságú oldalakkal számolhatunk, a misszilisek esetében változó a szöveg hossza és a papír nagysága. Ezért aztán csak nagy áldozatokkal lehet megvalósítani a párhuzamos oldalakat. Van, amikor az olvashatóság

esik áldozatul (lásd a fentebbi példákat), máskor pedig a gazdaságos megjelenítés (pl. 27., 35., 41., 59., 160., 189. oldalak). Az egyes kiadványok különböző módszereket alkalmaznak: van, amikor a kötet különálló melléklete a faksimile (DARVAS 2006), máskor DVD-n olvasható (TERBE 2010). A közlés módja természetesen anyagi kérdés is, a szűkebb költségvetés miatt gyakran kompromisszumot kell kötni.

A precíz szövegközléseket rendszerező táblázatok egészítik ki. Az I. rész lezárásaként a levelek dátumát és levéltári jelzetét tartalmazza a táblázat (190), a II. rész összegzésében (225) a dátum mellett a Magyar Nyelv vonatkozó lokusza áll. A koncepció érthető, hiszen az első rész DÖMÖTÖR ADRIENNE és VARGA MÓNICA szövegközlése levéltári eredeti iratok alapján, a második rész ECKHARDT SÁNDORÉ. Az olvasónak azonban hiányérzete támad az I. részt záró táblázatot tanulmányozva. Hasznos lett volna még egy oszlopot felvenni az eredeti Magyar Nyelv-beli közlések adataival. Az ECKHARDT-féle közlés megjelenése óta több szakmunka is felhasználhatta ezeket a hibás szövegeket, és az erre történő hivatkozások tovább szórták a téves adatokat. Az utólagos ellenőrzést nagyon megkönnyítené, ha a kutatóknak nem kellene egyenként kibogarásznia a most ártírt levelek első közlését.

A kötetnek azonban van egy még súlyosabb hiányossága. Egy tudományos szakmunka nem nagyon képzelhető el szakirodalmi hivatkozások nélkül. Érthetetlen módon ebben a kötetben még sincs egyetlen egy forrás sem megnevezve. Elvárható lett volna a Magyar Nyelv hasábjain megjelenő közlések tételes felsorolása, de más esetben is zavaró a hivatkozás elmaradása: pl. a Kamarák történetét bemutató résznél, a Régi Magyar Kódexek kiadási útmutatójánál, és minden bizonnyal a névmutatók készítője is használt szakkönyveket.

Összességében vegyes érzelmeket kelt a kötet. Elsődlegesen örömmel fogadhatjuk egy iratanyag újbóli, javított megjelentetését, hiszen a 16. századi nyelvhasználati szokásokról sokat megtudhatunk az élőbeszédhez közelálló misszilisek tanulmányozásával. Ugyanakkor csalódottan olvashatunk azokról a szövegátírási problémákról, amelyek az ECKHARDT-féle közlést jellemzik. Egy-egy ilyen eset ronthatja a szövegkiadások általános megítélését is. Mindez azonban semmit sem vesz el a közreadók érdemeiből, elvitathatatlan érdemük, hogy ez a forráscsoport (legalábbis a fellelhető része) a modern filológia kívánalmainak megfelelően kerülhet az olvasók elé.

Hivatkozott irodalom

- HEGEDŰS ATTILA – PAPP LAJOS szerk. 1991. *Középkori leveleink* (1541-ig). Régi Magyar Levéltár 1. Tankönyvkiadó, Budapest.
- DARVAS ANIKÓ 2006. *Huszonöt levél a 16. századból*. Régi Magyar Levéltár 2. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- IVÁNYI BÉLA 1910. *Bártfa szabad királyi város levéltára, 1319–1526*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- IVÁNYI BÉLA é. n. *Bártfa szabad királyi város levéltára. II. 1501–1526*. h. n. (OSZK FOL. Hung. 2940.)
- KOSÁRY DOMOKOS – KULCSÁR KRISZTINA – SZAKÁLY ORSOLYA 2015. Bevezetés Magyarország történetének forrásai és irodalmába I–II. MTA Történettudományi Intézet, Budapest.
- SZÁDECZKY LAJOS 1882. Magyar levelek a bártfai levéltárból. *Történelmi Tár* 5/2: 388–394.
- TERBE ERIKA 2010. *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*. Régi Magyar Levéltár 3. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.